

Algunes consideracions sobre les revistes literàries en el Sexenni Democràtic (1868-1875)¹

Carola Duran Tort
(Societat Verdaguer)

Amb la reinstauració dels Jocs Florals el 1859, la literatura catalana es feia visible un cop l'any a la societat barcelonina, encara que, si tenim present la condició social dels mantenidors, dels poetes que hi concorrien i del públic convidat, la festa quedava limitada a un segment molt reduït de la societat, el que formaven les persones relacionades amb el món acadèmic, universitari o polític.

Tanmateix, la publicació de *Los trovadors nous* (1858) i *Los trovadors moderns* (1859) evidenciava l'existència de prou escriptors —poetes sobretot— que utilitzaven la llengua catalana en els seus escrits. O sigui que, d'una banda, a començaments de la dècada dels anys seixanta la producció poètica en català era prou important per sobrepassar el contingut de l'aparició anual del *Llibre dels Jocs Florals* i es feia patent la necessitat de trobar un vehicle complementari que recollís aquelles produccions, que no sempre encaixaven en la dinàmica flouresca, bé per la seva curta dimensió, bé pel tema tractat. De l'altra banda, qualsevol literatura necessita uns canals de comunicació que la posin en contacte amb el seu eventual públic perquè aquest se'n faci ressò i ajudi a eixamplar la base de lectors, i es produeixi un moviment de retroalimentació que afavoreixi la quantitat i la quali-

1. Aquest treball és la primera part del publicat a l'*Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX* (núm. 16, 2008, p. 63-138) amb el títol d'«Índex de revistes literàries de la dècada 1865-1875», que conté, per ordre cronològic, el buidat d'onze anys del *Calendari català* (1865-1875), i el de les revistes *La Barretina* (1868), *La Gramalla* (1870), *La Rondalla* (1874), *La Llar* (1875) i el de l'*Anuari Català de 1875*.

tat de les creacions literàries, al mateix temps que ajudi a fixar el codi escrit d'una llengua.

La solució a les dues necessitats —donar sortida a les creacions literàries i ampliar el nombre de lectors— passa sobretot per editar publicacions periòdiques, que, tant pel preu, la periodicitat i l'amenitat, interessin més gent que els lletraferits habituals. Les revistes seran durant molts anys gairebé l'únic material possible per fer arribar la literatura escrita en llengua catalana a un públic més popular i més nombrós, perquè encara no es donaven els tres elements necessaris per mantenir una edició estable de llibres, o sigui, l'autor, l'editor i el públic lector. D'entrada, pocs escriptors eren capaços de produir una obra llarga, en prosa o en vers, en una llengua vacil·lant, mancada d'instruments i codis establerts. Tampoc no hi havia editors professionals disposats a arriscar el capital en una aventura que es preveia catastròfica, perquè el públic lector no era prou important per absorbir l'edició dels exemplars d'una obra, escrita tanmateix en la llengua que parlava habitualment. Les dificultats per editar llibres sense un públic receptor prou ampli es mantindran encara força anys, tal com ho demostra l'epistolari entre P. Aldavert i J. Pin i Soler, redactat a finals de la dècada dels anys vuitanta.²

El present treball intenta establir algunes consideracions a l'entorn d'aquestes publicacions periòdiques que intentaven, amb més o menys fortuna, vehicular peces escrites amb voluntat literària i no es consideraran les revistes destinades al consum humorístic. Una de les formes de selecció prèvia per determinar les publicacions a estudiar és comprovar la responsabilitat de la distribució i/o administració de les revistes. No és un mètode fiable al cent per cent, però permet una primera classificació de la producció. A grans trets, es poden establir dos grups: les publicacions patrocinades per la Librería Española d'Innocenci López Bernagossi i la resta, que, a vegades, utilitzaven la llibreria d'Eudald Puig de la Plaça Nova com a centre distribuïdor. Les primeres tenien un marcat accent humorístic, de crítica

2. Carola DURAN. «L'Estampa de La Renaixensa i Pere Aldavert». Dins: *Actes del Col·loqui sobre Josep Yxart i el seu temps*. Tarragona: Diputació de Tarragona, p. 271-280. Isidor CÒNSUL. «El binomi autor-editor. La correspondència entre Pere Aldavert i Josep Pin i Soler». Dins: *Miscel·lània Ricard Torrents*. Vic: Eumo Editorial, 2007, p. 128-148

municipal i governamental i la majoria dels seus redactors eren afins als republicans federals. Noms com Conrad Roure, Eduard Vidal i Valenciano, Valentí Almirall, Manuel de Lasarte o Frederic Soler figuren entre els col·laboradors habituals d'una premsa que, utilitzant el català-que-ara-es-parla, havia aconseguit un públic fidel. Les altres publicacions, que es podrien qualificar de revistes literàries, tenien la voluntat expressa de fer arribar les creacions artístiques a un públic ampli, no especialment erudit, guiades pel propòsit d'eixamplar els lectors catalans. La nostra tria comprèn, per ordre d'aparició, *La Barretina*, *Lo Gay Saber*, *La Gramalla*, *La Renaixensa*, *La Llar* (1871), *La Rondalla* i *La Llar* (1875).

Cronologia

Les revistes escollides surten publicades en el període 1868-1875, encara que alguna sobrepassarà el límit superior. Els anys no són escollits a l'atzar, sinó que la data inicial ve marcada per la publicació de *La Barretina*, el 1868, i el punt final, l'any 1875, ve determinat per l'acabament del que s'ha anomenat Sexenni Democràtic, quan es consolida un cert clima de tranquil·litat en la societat, arran de la reinstauració de la monarquia en la figura d'Alfons XII i el torn pacífic de partits, situació política que va afavorir el desenvolupament més normalitzat de la cultura.

Precedents

Encara que el present estudi es dediqui a les revistes, no podem obviar que molts cops el punt de partida de les publicacions periòdiques és la publicació prèvia d'un almanac. Aquesta publicació, en forma de volum anyal, està constituïda sobretot per narracions i poemes curts, acudits, faules, anècdotes, o sigui material apte per a qualsevol públic, la qual cosa permet una lectura fraccionada i no demana ni la constància d'una narració llarga ni l'atenció fatigosa dels poemes extensos. La qüestió econòmica, vital per a la continuïtat de qualsevol publicació, es resolia generalment amb una aportació econòmica

dels autors —que veien així publicada la seva obra— i el producte de les eventuais vendes a través dels distribuïdors. Molts dels joves poetes es van iniciar en el camp editorial mitjançant els calendaris. I l'èxit assolit per alguna d'aquestes publicacions va incitar els seus promotors a emprendre l'aventura d'una revista de periodicitat més contínua. Aquest podria ser el cas de *Lo Xanguet* —almanac de llarga vida, editat per primer cop a finals de 1864— que va donar pas a *Untros de paper* (1865). Un altre cas és la publicació per part de Francesc Pelagi Briz de *Lo Gay Saber* (1868), encoratjat sens dubte per l'èxit del *Calendari Català* (1865). Finalment, l'almanac de *La Xanfaina* per a 1868 acull les primeres manifestacions literàries de Josep Roca i Roca, Ramon Picó i Campamar, Francesc Ubach i Vinyeta o Pere Nanot Renart, sota els auspicis del llibreter Eudald Puig. Tots aquests noms els trobem reunits altre cop a la revista *La Barretina*, que comença a publicar-se pel gener de 1868.³

Les revistes

La Barretina és la primera de les revistes que veu la llum. D'aparició setmanal, en van sortir publicats quaranta-tres números entre el 4 de gener i el 17 d'octubre de 1868, quan el remolí de la Revolució de Setembre se la va emportar. El mes de març del mateix any 1868 fa la seva aparició *Lo Gay Saber*, que sortia cada quinze dies, amb una presència pública que va durar fins al 10 de desembre de 1869. A mitjan 1870, més concretament el 14 de maig, apareix *La Gramalla*, de publicació setmanal, la qual va desaparèixer del mercat el 10 de setembre, després de divuit números. Tot seguit, a primers de febrer de 1871, surt *La Renaixensa*, amb una periodicitat quinzenal, que aviat es va convertir en desenal. La revista, amb certs entrebancs deguts a la censura, perdura deu anys fins al 31 de desembre de 1880, data en què va convertir-se en diari. Simultàniament apareix *La Llar*, revista quinzenal dedicada a les dones, que alterna la periodicitat amb *La Renaixensa*. El seu plantejament, molt avançat, la va conduir al fracàs, ja que tan sols va publicar tres números. No hi ha dubte que

3. J. TORRENT. «La Xanfaina». *Destino*, núm. 1011 (22 de desembre de 1956).

els esdeveniments polítics dels anys 1872 i 1873 —abdicació del rei Amadeu de Savoia, proclamació de la Primera República i la guerra carlina— van ocasionar un clima d'inseguretat i d'incertesa que no va afavorir la creació de revistes literàries. Per això, una nova proposta de publicació no arriba fins a l'octubre de 1874 amb *La Rondalla*, d'aparició setmanal, que també va tenir una vida curta, ja que només va treure deu números i va acabar la seva publicació el 25 de desembre de 1874. Finalment, una altra revista apareix amb el títol de *La Llar*, sense que tingui res a veure amb la primitiva publicació. Surt l'1 de gener de 1875 i acaba la vida el 21 d'agost, després d'haver editat tretze números.

Recursos

La curta vida de la quasi totalitat de títols esmentats fa palesa la fràgil consistència de tots aquests projectes. En general, la iniciativa sorgeix d'un grup d'amics que consideren que existeix un buit en el moviment de recuperació de la llengua, bé perquè en aquell moment no hi ha cap altra publicació al mercat —*La Gramalla*, *La Renaixensa* en serien exemples—, bé perquè les revistes ja existents van destinades a determinat públic i els redactors consideren que hi ha altres lectors potencials, que estan orfes de material —*La Barretina*, *La Rondalla* en serien dues mostres. Tots aquests projectes estan mancats de la més mínima infraestructura empresarial. La redacció i l'administració, dades que apareixen a la primera pàgina de la revista per exigència legal, estan ubicades generalment en el domicili del director o d'algun dels redactors. Sabem que *La Barretina* estava domiciliada a casa del seu director, Antoni Feliu i Codina; *Lo Gay Saber* també situa a vegades la redacció i l'administració a casa del seu creador, Francesc P. Briz; *La Gramalla* tenia l'adreça de redacció al pis de Josep Thomàs i Bigas; *La Renaixensa*, originalment amb la mateixa direcció de *La Gramalla*, canvia aquesta adreça per la d'Àngel Guimerà, quan aquest es queda a viure definitivament a Barcelona; *La Rondalla* domicilia la redacció i l'administració a la impremta on es tirava la publicació, l'Estampa de Berdós i Coll al carrer de Sant Simplicí del Regomir, núm. 4, la mateixa impremta que anys enrere, amb la titularitat de Lluís Fiol, produïa *La Gramalla*.

Sembla evident que el responsable de la revista *La Rondalla*, Simó Alsina i Clos, devia treballar com a tipògraf a l'esmentada estampa i hi situava l'administració i la redacció els dissabtes i els diumenges quan la impremta descansava. *La Llar* de 1875 presenta dos domicilis diferents per a la redacció —Robadors, 39— i per a l'administració —Cera, 51— però una ullada a l'última pàgina de la revista mostra que les dues adreces corresponen a dues entrades de la mateixa impremta, l'Estampa d'Espasa Germans i Salvat.

Si la redacció i l'administració no disposaven de local propi i estaven situades al domicili d'algun dels membres creadors de la publicació, encara era més impensable el fet de tenir impremta pròpia. Les revistes de curta vida, aquelles que no arribaven a un any d'existència, van ser tirades en una única impremta, però la revista de més duració, *La Renaixensa*, va recórrer a tres diferents impressors abans de la creació d'una impremta pròpia. D'entrada, el 1871, l'Estampa Catalana de L. Obradors i P. Sulé s'encarregava de la impressió; després, el 1873, va ser l'Estampa de N. Ramírez i finalment, a mitjan aquest mateix any, l'Estampa de l'Hereu de Pau Riera, fins que la creació, a final de 1873, d'impremta pròpia va assegurar la regularitat dels números de la revista i, molt més important, la possibilitat de disposar d'ingressos monetaris paral·lels que asseguressin la viabilitat del projecte.

Aspecte formal

Els primers números de les publicacions presenten unes característiques similars, que devien estar condicionades pel preu del tiratge. Es tracta d'un o dos fulls de paper, doblegats per la meitat, que donaven quatre o vuit pàgines, amb una capçalera tipogràfica, que, a vegades, després dels primers exemplars, es canviava per un dibuix xilografat. *La Barretina*, *La Gramalla*, *La Rondalla* i *La Llar*, d'aparició setmanal, constaven d'un sol full, o sigui de quatre pàgines; en canvi *Lo Gay Saber*, *La Renaixensa* i *La Llar* (1871), d'aparició quinzenal, mostren el doble de pàgines. Coneixem el cost d'una revista de quatre pàgines i, tenint en compte la nul·la inflació d'aquells anys, el preu devia ser constant durant força temps. Pere Aldavert, en la seva autobiografia, explica que els mil exemplars setmanals de

La Gramalla costaven vuit duros, o sigui quaranta pessetes, a repartir entre els cinc o sis components de la redacció. Vuit pessetes setmanals, que s'havien de treure de l'*argent de poche* dels redactors, eren una quantitat superior a les possibilitats d'uns estudiants de família benestant, els quals van decidir suprimir la publicació amb l'excusa de la febre groga que a l'estiu de 1870 va colpejar Barcelona.

La qüestió econòmica és la causa de la mort prematura de les diferents publicacions. El fet de mantenir una sola paginació correlativa per als números demostra la voluntat de perdurar que guiava els promotors. Però el mercat català era tan minso que no era capaç d'assumir els, com a màxim, 1.000 exemplars que es devien tirar de cada número. I això que la voluntat de les revistes és la d'aconseguir l'acceptació del públic a què van adreçades. Les estratègies per popularitzar la revista i fidelitzar els lectors van des de la publicació de xarades, jeroglífics i endevinalles —que ara, fora del context on apareixien, són gairebé impossibles de solucionar— a la publicació d'un fulletó que excités la curiositat dels lectors i assegurés la compra del número següent. *La Barretina*, *La Llar* (1871 i 1875), *La Gramalla* i *La Rondalla* s'apunten als passatemps esmentats que sempre ocupen l'última part de la revista. La seva pretesa condició de revista popular, visible a vegades en el subtítol de la publicació —«Semmanari popular» (*La Barretina*), «Periòdich literari popular» (*La Llar*)—, obliga a publicar aquests entreteniments, deguts algunes vegades a col·laboracions espontànies, enviades per correu, o així ho fan creure els redactors com una altra mesura d'atreure lectors.

Fullletons

La publicació d'un fulletó, o sigui d'una obra literària per entregues, pot presentar-se de dues maneres diferents: en un quadern a part, lliurat com a suplement un cop cada quinze dies o un cop al mes, depenent de la periodicitat de la revista, o bé, inclòs en la mateixa publicació, ocupant la meitat inferior de les dues últimes pàgines, las quals es podien retallar i enquadernar els plecs un cop acabada l'obra. Aquest és el format triat per *La Barretina* i *La Gramalla*, que situen el fulletó a la part final de la revista, a continuació d'uns quants entreteniments. Les revistes amb vocació més culta eviten els passatemps

i opten per publicar fulletons de contingut històric o literari, que sortien en un format independent de la revista. És el cas de *Lo Gay Saber* i *La Renaixensa*.

Una lleugera visió dels títols publicats com a fulletó ajuda a definir l'ideari de la revista. *La Barretina* opta per publicar des del primer número la versió novel·lada de *Las joyas de la Roser*, aprofitant l'èxit que la peça teatral de Frederic Soler havia obtingut l'any 1866. L'autoria de la narració resta amagada sota el nom de Dª Guadalupe Cortés Wyghlen, que dedica la novel·la «A mon amich D. Serafi Pitarra» amb agraïment per haver permès la conversió del drama en novel·la. La més que amical dedicatòria —impensable que fos escrita per una dona al darrer terç del segle XIX— ja fa suposar que darrere el pseudònim no es pot amagar una representant del sexe femení, sinó un amic, un company, un admirador del dramaturg.⁴ Es desconeix qui és el jove que s'amaga darrere el pseudònim, però la dedicatòria inicial a Serafi Pitarra, on agraeix «els molts favors que de tu tinc rebuts», limita els autors possibles als dos germans Antoni i Josep Feliu i Codina. Antoni, sota el pseudònim d'Anton Serra, és el director de la publicació i grafoman empedreït i l'altre germà, Josep, lligat de molt jove al cercle al voltant de Frederic Soler, es dedicarà anys més tard a la novel·lització dels drames de Pitarra, com *La dida*, *Lo rector de Vallfogona* o *Lo Bruch*. Per aquesta activitat posterior, sembla que la hipòtesi més plausible sigui que la suposada Guadalupe amagui la personalitat de Josep Feliu i Codina. Al llarg de l'any 1868 es publiquen 31 plects de la novel·la, amb un total de 132 pàgines, però la Revolució de Setembre va produir un capgirament en la posició política de la publicació, reflex del clima general d'incertesa, el qual va acabar amb la vida de la revista el mes d'octubre i deixà inacabada la novel·la.

Lo Gay Saber enceta la publicació del seu suplement amb *Jardinet d'orats*, fragments d'un manuscrit inèdit del segle XV, mostra de la voluntat de Francesc Pelagi Briz de continuar publicant els clàssics

4. «Los molts favors que de tu tinc rebuts se coronan avuy dignament ab lo permís que me has donat de explicar en la més estensa forma de la novela lo interessant y conmovedor argument de ton molt aplaudit drama "La joyas de la Roser". Si pogués aumentarse lo carinyo que't porte, ab això se aumentaria. Sols te prego que m' dongues un raig de la inspiració que te anima, perquè la còpia no desdiguí del original. Sempre teva, Guadalupe».

catalans, com ja havia fet amb les poesies d'Ausiàs March, *El llibre de les dones* de Jaume Roig o *Lo llibre dels poetes*. *Cançoner d'obras rimadas dels segles XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII y XVIII*, en un intent de recuperar la tradició literària catalana i donar-la a conèixer als seus coetanis. La recuperació de textos, juntament amb les publicacions periòdiques, són dues mostres del programa d'expansió de la llengua catalana que s'havia proposat Briz.

La Gramalla s'apunta tard a la publicació del fulletó. En el número 16 comença a aparèixer el poema de Felip de Saleta, *¡La morta viva!* Com que l'últim número de la revista és el 18, el poema queda només iniciat, amb dotze pàgines i vint-i-nou estrofes de vuit versos. *La morta viva!* és un exemple més de la fecunditat creativa de Felip de Saleta, aquell autor que, en els primers números de *La Gramalla*, com que els redactors «no sabíam que una ratlla escrita no'n fa ni mitja d'impresa», va improvisar, dictant-la de dret al caixista, una poesia de tres columnes i mitja de *La Gramalla* «uns set pams y mitja».⁵ I el caixista no era altre que Josep Llunas, que uns anys després engegaria la revista de caire anarquista *La Tramontana*.

La Renaixensa, sota la direcció de Francesc Matheu, ja mostra des del primer número la decisió de lliurar un suplement com a fulletó que completi la volguda tasca de recuperar la història i la cultura catalanes, sota el prisma de publicar documents originals i allunyar-se de les llegendes tal com predicaven els postulats romàntics. Per això, el primer llibre publicat és la *Relació sumària de la antiga fundació y cristianisme de la ciutat de Barcelona*, més conegut com les *Rúbriques* d'Esteve Gilabert Bruniquer. A continuació apareix el *Libell de la immortalitat de l'ànima nostra*, poesies d'un certamen celebrat al monestir de Jerusalem de Barcelona el 1580. L'any 1872 inicia l'*Ensaig històrich sobre la vila de Banyoles* de Pere Alsius, publicació que va durar més de dos anys. Totes aquestes obres demostren la vocació erudita de Francesc Matheu i la seva voluntat de crear una revista amb uns alts continguts científics, que no encaixaven amb la minsa quantitat d'intel·lectuals catalans habituats a llegir ciència en llengua catalana —i *duecenti* habituals, segons Yxart— i que van portar la publicació al caire de la desaparició. El contingut de la revista tam-

5. Pere ALDAVERT. «Nos ab nos». *La Renaixensa*, 31 de març de 1902.

poc no ajudava a ampliar el cercle lector perquè, número rere número, sortia publicat el soporífer treball de Fidel Fita i Colomer «Los Reys de Aragón y la Seu de Girona desde l'any 1462 al 1482». La presa de la direcció per part d'Aldavert i Guimerà, el 1873, va significar un canvi d'orientació. Sense deixar de ser una revista de cultura, van procurar dotar de més amenitat el contingut de la revista. El primer fulletó de la nova etapa és el *Matalàs de tota llana*, conjunt de poemes valfogonescs del canonge Josep Blanch i Fontanilles, al qual va seguir la novel·la *Julita* de Martí Genís i Aguilar, en un intent de promoure el gènere narratiu, que encara era el més difícil de conrear. Un altre intent de donar veu a la novel·la va ser l'inici de publicació, el 1874, de l'obra de Frederic Soler, *L'any trenta-cinc*, originalment titulada *La crema dels convents*, novel·la que es va haver d'interrompre a causa de la reinstauració borbònica. També es publiquen com a suplement els discursos pronunciats a La Jove Catalunya, entitat estretament vinculada amb els directores i redactors de la revista.

Persones i propostes

Com ja s'ha esmentat, l'aparició d'una revista sempre suposa la consideració que hi ha un potencial sector de públic lector que no està degudament atès i que la nova publicació vindrà a omplir una llacuna existent o vehicularà propostes culturals adreçades a un sector determinat de la societat que ara està orfe de lectures.

La Barretina apareix sota la direcció d'Anton Serra, pseudònim que amaga Antoni Feliu i Codina (Barcelona, 1847 – 1917), germà petit de Josep Feliu i Codina. Aquest personatge, que no figura en els diccionaris de literatura catalana, és present a gairebé totes les publicacions afins als republicans federals i col·labora tant en la direcció com en la redacció. Així ja apareix a *El Embustero* (1866), revista dirigida per Carles Altadill i que comptava amb la participació de Frederic Soler (D. Serafi), Conrad Roure (Don Pau), Josep M. Arnau (Don Jeroni) i Antoni Feliu i Codina com a Don Anton. Després escriu a *La Rambla* i *La Pubilla* (1867-1868), per passar a fundar i dirigir *La Barretina* i tornar, un cop desapareguda aquesta, a *Lo Somatent* (1868). Igualment fa acte de presència a *Las Barras*

Catalanas (1869), publicació que es converteix en *La Campana de Gràcia* (1870) on Feliu i Codina també col·labora fins a l'any 1872 en què se'n separa, però continua participant en els almanacs anuals de la revista humorística. No és aquest l'únic calendari on col·labora perquè també és el màxim responsable de l'almanac *¡La Tabola!* del qual apareix com a director (1868). Valentí Almirall el contracta com a redactor del *Diari Català* (1879), el mateix any que apareixen al diari *El Diluvio* unes memòries seves que no es van acabar. A *La Barretina*, que és la publicació on assumeix tota la responsabilitat i que l'omple amb les seves aportacions, hi publica poemes, contes, narracions, articles i segurament la crítica teatral sota pseudònim. Tot un ventall de peces que permeten de qualificar-lo com un perfecte grafòman.

Ja en l'editorial del primer número de *La Barretina*, redactat sens dubte per Antoni Feliu i Codina, s'especifica que la revista admetrà col·laboracions sempre que tinguin «un fondo moral e instructiu, ja siguin festivas, ja siguin sèries; eixas seran las preferidas. Ànimo, donchs, cultivadors de las lletras catalanas: a treballar moralisant, a escriure instruint al poble».⁶ En un altre comentari posterior, quan la revista portava gairebé quatre mesos al carrer, el mateix autor torna a la qüestió. «Nosaltres, per nostra part, diguerem desde'l primer número que lo nostre objecte no era publicar un periòdich que fes riurer, sinó que'ns proposavam instruir al poble. De mica en mica, hem anat fent la evolució y avuy podem dir ab orgull que aquell mateix poble que reya —o sonreya— ab los nostres escrits y poesias del primer número, are prescindeix de riurer i llegeix lo semmanari que tracta de literatura, cièncias y arts».⁷ Aquest comentari reflecteix l'ampliació del temari que també es fa evident en el nou subtítol. Si en els primers números era solament un «semmanari popular» ara el subtítol s'ha ampliat amb l'aparició de «literatura, ciencias y arts». Aquesta orientació és deguda a la incorporació de Francesc Ubach i Vinyeta com a codirector i la col·laboració d'alguns dels membres de la societat La Jove Catalunya, recentment fundada. Joaquim Riera i

6. F. «Rum-rum», p. 2. Aquesta secció fixa comenta les novetats culturals. La inicial amaga amb molta certesa Antoni Feliu i Codina, director i redactor de la major part de la revista.

7. F. «Rum-rum», p. 50.

Bertran, Antoni Aulèstia i Pijoan, Francesc Manel Pau, Josep Roca i Roca, Ramon Picó i Campamar, Josep Campdelacreu, Martí Genís i Aguilar, Joan Sardà, a més a més de Francesc Ubach i Vinyeta, són les noves incorporacions a la revista. Algunes dissensions entre els directors fan que Ubach deixi la direcció al cap de poc temps i la revista torna a girar cap a posicions més crítiques i menys literàries, com la publicació d'un número extraordinari contra les corrides de toros. És ara també que inicia la publicació del treball de Joan Cortada, «Catalunya y'ls catalans», traduït al català. Al cap de nou números, el «revisor de periòdichs» mana suspendre'n la publicació perquè opina que no té cabuda en una publicació que està inscrita com a revista literària.⁸ El director promet que el treball continuarà quan la revista pugui ser «política». Un altre article que destaca per la seva modernitat i demostra l'entrada dels corrents positivistes a Barcelona és la col·laboració de Pompeu Gener, «Arts vivas y arts mortas».⁹ La Revolució de Setembre va canviar el panorama de la revista. Ja a la portada, apareix el canvi del subtítol. Ara és un «Semmanari polítich popular», que tracta de «Política, literatura, ciències y arts». Efectivament, el 3 d'octubre de 1868, la redacció publica un editorial titulat «Glòria a la Revolució» on es declara que a partir d'ara, la premsa serà lliure, els ciutadans tindran tots els drets i s'instaurarà el sufragi universal. Antoni Serra torna a la proclama revolucionària en l'article «Política» on, a més a més d'exaltar la revolució perquè s'ha fet sense vessar ni una gota de sang, considera que a partir d'aquell fet s'imposarà la llibertat d'impremta, de culte i d'ensenyament, però adverteix als ciutadans que cal consolidar el canvi, convèncer els escèptics i no imposar les llibertats amb força.¹⁰ La nova orientació política, republicana i extremista de la revista no devia aconseguir els objectius d'educar el poble que es proposava i *La Barretina* desapareix a mitjan octubre de 1868.

Ben diferent és el pensament polític del creador de *Lo Gay Saber*. Segons Ramon Panyella, Francesc Pelagi Briz és la perfecta encarnació de l'escriptor catalanista, que actua mogut per la voluntat

8. Joan CORTADA. «Catalunya y'ls catalans», p. 85; 89-90; 93; 98; 101; 109; 121-122; 125; 129.

9. Pompeu GENER. «Arts vivas y arts mortas», p. 106-108; 110-111.

10. A. SERRRA [Antoni Feliu i Codina]. «Política», p. 166.

patriòtica d'engrandir el moviment, incidint on considera que la seva aportació serà més eficient i posant les seves creacions al servei d'una causa.¹¹ *Lo Gay Saber*, doncs, parteix d'uns altres pressupòsits molt diferents. No té cap interès a esdevenir una revista política socialment avançada, com el cas de *La Barretina*, disfressada al començament de revista literària. La revista *Lo Gay Saber* és una publicació complementària, d'aparició quinzenal, del *Calendari Català*, que es publicava un cop l'any i que anava encapçalat pel subtítol «escrit pels més coneguts escriptors y poetes catalans, mallorquins y valencians y col·leccionat y publicat per Francesch Pelayo Briz». La nova publicació apareix amb un subtítol gairebé calcat: «Periòdich literari quinzenal, fet per escriptors catalans, mallorquins y valencians». I el lema dels Jocs Florals, Pàtria, Fides, Amor, ja remet inequívocament al certamen del mes de maig. La revista és exclusivament literària, allunyada, per tant, de les vel·leïtats revolucionàries i adoctrinadores de la seva coetània *La Barretina*. L'ideari present en la publicació és: 1) la defensa del català com a llengua pròpia dels escriptors catalans, comprenent en la definició els autors valencians, mallorquins, rossellonesos i catalans pròpiament dits; 2) l'afany per fer arribar aquest missatge a un públic més popular que no l'estricta seguidor dels Jocs Florals; i 3) un sentit subjacent de recuperació política, prenent com a punt de partida la recuperació lingüística i literària. Els valors irrenunciabls que guiaven l'acció de Briz, la tradició i la fe catòlica, devien fer aparèixer la revista com un exemple del conservadorisme de la generació restauradora dels Jocs Florals, fet que va privar la publicació d'obtenir el suport dels més joves que pertanyien a la generació engrescada amb el moviment revolucionari. Una prova evident és la renúncia de l'abrandat Josep Roca i Roca a la secretaria de redacció, substituït per Andreu Balaguer i Merino i l'absència dels

11. Més informació sobre la revista al llibre *Índex de «Lo Gay Saber» (Barcelona 1868-1869, 1878-1883)* de Maria Carme RIBÉ (Barcelona: Barcino, 1988). Per a aprofundir en F. P. Briz són indispensables les aportacions de Ramon PANYELLA. «El patriotisme literari de Francesc Pelai Briz: La revista "Lo Gay Saber"» (1994), treball de llicenciatura inèdit, l'article «L'escriptor catalanista de la Renaixença: Francesc Pelai Briz, el model més pur», dins *L'escriptor i la seva imatge* (Barcelona: L'Avenç, 2006) i la tesi doctoral, «Francesc Pelai Briz (1839-1889): entre la literatura i l'activisme polític», llegida a la UAB el 2008 i ara en curs de publicació.

nous escriptors joves que debutaven i que poc temps després trobarrem a *La Gramalla*. La revista s'acomiada dels lectors amb el paràgraf següent: «Lo bull polítich que avuy tot ho ofega, la agitació sorda que cria eix malestar que es llegeix a la cara de tothom, junt amb altres poderosos motius, nos posen en lo cas de tenir que anunciar [...] que ab lo nombre present termina nostra publicació».¹²

El motiu que va impulsar els joves nascuts al voltant de 1850 a crear *La Gramalla* és la manca de publicacions on poder vehicular les produccions literàries dels escriptors que s'expressaven en llengua catalana. «Malauradament desde que s'acabaren de publicar *La Pubilla* y *La Barretina*, y darrerament *Lo Somatent* y *Lo Gay Saber*, Barcelona és estada òrfana de diaris que fessin acostumar al poble català a escriur y llegir en sa llengua pròpia». El destronament d'Isabel II va comportar un clima d'incertesa i de confrontació, tal com ho fan saber els joves que inicien la nova publicació, amb paraules calcades del comiat de *Lo Gay Saber*: «Mes si atenem a lo que està passant per tot Espanya, aquest bull polítich, causa de tantas desgràcias y que ha arribat a matà per tot arreu los periòdichs literaris, bé comprendrem lo perquè això ha tingut lloch». La revista vol, doncs, continuar la difícil tasca d'acostumar el poble a llegir en la seva llengua i fer-li arribar els coneixements històrics, científics i artístics d'acord amb els nous corrents de pensament positivista que s'imposaven a Europa i que la joventut universitària professava, en detriment dels postulats romàntics que havien presidit els primers temps dels Jocs Florals. L'entusiasme que despertava entre els joves la possibilitat d'una nova constitució que reconegués les diferents personalitats que abraçava l'estat espanyol i l'efervescència política que es vivia entre els universitaris va ser, doncs, el medi on va qual·lar la revista *La Gramalla*. Iniciativa d'estudiants que es coneixien d'abans d'entrar a la universitat perquè molts d'ells vivien al barri de Ribera. Francesc Matheu, Isidre Reventós, Iu Bosch, Felip de Saleta i Josep Thomàs van ser els emprenedors que es van llançar a la publicació de *La Gramalla*. I no hi cap dubte que el cap de colla va ser Pere Aldavert, que, abans de la fundació de la revista, ja exhibia els exemplars de *Lo Gay Saber*, tot fent-ne propaganda per tal que la

12. *Lo Gay Saber*, 1a època, 10 de desembre de 1869.

gent la comprés. Eren estudiants provinents de classe benestant, fins i tot adinerada, nascuts pels volts de 1850, que constituïen una nova generació allunyada de la creadora dels Jocs Florals perquè estaven formats en el pensament positivista que havien conegut mitjançant les revistes franceses que arribaven regularment a Barcelona. El títol mateix ja fa referència a un fet històric d'afirmació del poder municipal barceloní davant del rei. La publicació, marcadament agosarada en temes lingüístics, socials i polítics, va ser obra de la fracció més jove i impetuosa de l'entitat La Jove Catalunya, afiliats els seus membres, segons Joan Sardà, a la «secta secreta del catalanisme».¹³ Aquests joves ja no consideren factible la permanència de Catalunya dintre d'una Espanya «provincial», sinó que arriben a proclamar la independència com a objectiu final de l'ideari catalanista que professen. Un missatge catalanista tan radical no podia quallar en una societat que encara romania desorientada sobre el futur que li convenia a l'estat i la revista va desaparèixer al cap de pocs mesos, havent servit, tanmateix, d'aprenentatge editorial per als seus promotors.¹⁴

Els mesos que transcorren entre la desaparició de *La Gramalla* —setembre de 1870— i l'aparició de *La Renaixensa* —febrer de 1871— van ser dedicats pels mateixos redactors de la finada revista a elaborar un nou projecte de revista que no fos tan efímera i que es prolongués en el temps. Per això s'havia d'assegurar un finançament sòlid que permetés equilibrar mínimament el capítol de costos amb els ingressos per venda o subscripció. Calia, d'entrada, engrescar un major nombre de lectors que estiguessin disposats a comprar la nova publicació o a subscriure-s'hi. Els membres de La Jove Catalunya, associació que ja superava els vuitanta socis, havien de ser els primers interessats per una revista, que no seria filla dels membres més joves i més agosarats com la precedent *La Gramalla*, sinó que calia implicar-hi la totalitat de l'entitat. Aleshores el que s'havia de fer era rebaixar els plantejaments radicals i eliminar-ne els temes que poguessin ser conflictius, com ara la religió o la política de partits, per tal de crear

13. Joan SARDÀ. *Obras escullidas, Serie catalana*. Barcelona: Puig i Alfonso, 1914, p. 91.

14. Carola DURAN. «La Gramalla». Dins: *La Renaixensa, primera empresa editorial catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 23-44.

una plataforma neutral, oberta a totes les tendències que ja conviuen dintre del moviment catalanista. Al mateix temps, també havia d'estendre's per tot el territori català i no quedar limitada a la ciutat de Barcelona, valent-se dels molts estudiants que residien temporalment a la ciutat, mentre acabaven les carreres respectives. Altra vegada, és Pere Aldavert qui emprèn l'aventura amb la col·laboració dels mateixos integrants de *La Gramalla*. La direcció és confiada a Francesc Matheu i la secretaria de redacció a Josep Thomàs, però les directrius tan erudites que va imposar Matheu acabaren per conduir la revista a un pas de la desaparició per manca de lectors. Aldavert de nou, ara amb companyia del seu inseparable amic Àngel Guimerà, agafa la responsabilitat de la publicació i, gràcies a la seva obstinada tasca, la revista va resistir totes les adversitats econòmiques i polítiques que van anar sorgint en el transcurs de la llarga vida de la revista *La Renaixensa*, la qual es va prolongar amb la publicació, a partir de 1881, del diari del mateix nom i que, per la seva influència en el moviment catalanista, va acabar per fixar-ne la denominació.¹⁵

Simultàniament a l'aparició de *La Renaixensa*, el prolífic Felip de Saleta engega un projecte molt avançat per al temps: *La Llar*. La revista, de periodicitat quinzenal, apareix la setmana que no surt *La Renaixensa*. Encara que la seva vida solament va durar tres números, és el primer intent de publicar una revista dedicada exclusivament al sexe femení, fugint, però, dels temes habituals de moda i labors, per proposar uns continguts socials i culturals que no encaixaven de cap manera amb la societat femenina coetània. L'aportació literària queda gairebé limitada a unes col·laboracions de Dolors Monserdà i de Josefa Massanés.¹⁶

La consolidació de *La Renaixensa* com a plataforma oberta a totes les aportacions i, sobretot, el clima d'agitació política que es vivia en els primers anys de la dècada dels setanta —guerra carlina

15. Per a més informació sobre la revista, es poden consultar els llibres de l'autora, *Índex de La Renaixensa (Barcelona, 1871-1880)*. Barcelona: Barcino, 1998; el citat en la nota anterior i també *Pere Aldavert, una vida al servei de l'ideal*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.

16. Carola DURAN. «La Llar (1871), efimera publicació femenina». Dins: *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2003, p. 389-398.

i proclamació de la Primera República — no afavorien la sortida de cap nova publicació literària. Per això s'ha d'esperar l'any 1874 per veure la sortida d'una altra revista. És *La Rondalla*, impulsada per Simó Alsina i Clos, acompanyat d'Enric Franco i Ferran Rodríguez i Masdeu. Fins ara els iniciadors de les revistes eren personatges que pertanyien a un estrat de la societat que es podia qualificar de benestant, i que, tocats per la febre de la literatura i de l'afany de promoure la lectura en català, arriscaven alguns diners en una empresa que era complementària a la seva professió. La novetat de la revista és que surt per obra d'uns redactors, que ja no formen part de la classe erudita ni universitària com en el cas de les publicacions precedents, sinó que pertanyen al cercle de lletraferits de classe menestral. Simó Alsina i Clos treballava com a tipògraf en una impremta, després d'haver començat com a obrer tèxtil; el fàcil accés als mecanismes productius pel fet de treballar en unes arts gràfiques l'impulsà a provar sort en una revista. Per tant, ara ja no és un universitari ni un noi de casa bona qui s'arrisca a engegar un projecte editorial, sinó un obrer especialitzat, tocat per l'amor a les lletres catalanes, que ja havia debutat amb uns pocs poemes a *La Barretina*. El setmanari té per objectiu proporcionar lectura d'entreteniment a un públic ampli no especialment il·lustrat, que pugui gaudir de les rondalles, poemes, quadres de costums, etc. tot recordant les vetllades al voltant de la llar on s'explicaven històries que eren seguides per tots els membres de la família. És, per tant, una revista destinada a un públic més nombrós, popular i no tan exclusiu com el que llegia l'erudita *Renaixensa*. En la presentació del primer número, la redacció ja ho anuncia, evidentment sense citar-la. «No ve a la vida pública pera dedicarse a una sola classe. Escrit pera tots los que'l català parlan, tots podran llegirla, tant'l que al estudi se dedica com'l que per passa temps lo compra.» No cal dir que la revista també va acabar desapareixent al cap de pocs números, però la sola presència d'un tipògraf com a impulsor del projecte ja evidencia que el cercle catalanista s'havia eixamplat força des de l'aparició de *La Barretina* el 1868.

La darrera de les publicacions reportades és deguda a l'empenta de tres joves que acabaven de complir els vint anys quan van començar *La Llar*. Tots ells estudiants universitaris —Josep Franquesa i Gomis estudiava Filosofia i Lletres i Jacint Laporta i Ramon Enric

Bassegoda eren estudiants de medicina—són membres procedents d'una classe mitjana, que es podia permetre enviar els seus fills a la universitat. *La Llar*, que, malgrat mantenir el mateix títol, no té cap lligam programàtic amb l'efímera revista de Felip de Saleta, vol aprofitar l'èxit popular de què gaudeixen el teatre català i els concerts claverians amb una publicació que complementi l'oferta cultural. El seu mateix subtítol ja ho proclama, «Periòdich literari popular», i, a la declaració d'intencions, la redacció hi deixa escrit que la revista és un fruit primerenc de joves intel·ligències que, portades pel seu amor a Catalunya, procuraran engrandir, amb el lema *jocfloralesc* com a norma, el moviment catalanista. Els seus promotors no rebutgen l'herència de la generació precedent, la dels Aldavert, Guimerà i Matheu, ja que les col·laboracions mútues sovintegen, sinó que més compromesos socialment intentaran fer arribar la nova del catalanisme a sectors més populars, amb la mateixa voluntat que *La Rondalla*, però comptant amb autors que ja gaudien de prestigi. Un cop acabada l'aventura periodística de *La Llar*, els redactors es van incorporar al cercle de *La Renaixensa*, tret potser de Jacint Laporta, que es va dedicar més a activitats socials com a conseqüència de la seva professió de metge, exercida en barris populars com la Barceloneta o Sants, d'on era fill.

A tall de resum

Les dades obtingudes al llarg del treball permeten marcar unes línies generals per a totes les publicacions. Des de mitjan anys seixanta queda clar que el moviment renaixentista necessita expandir-se mitjançant la incidència en la societat coetània, més enllà del cercle erudit on es troba, i el mitjà considerat més adient per fer-ho és a través de les publicacions periòdiques perquè són el vehicle més a l'abast tant de l'editor com, en teoria, de l'eventual lector. De la trilogia autor-editor-lector es fa evident que la peça que falla és, sens cap mena de dubte, el lector. D'entrada, hi ha autors suficients per omplir les pàgines de qualsevol publicació—evidentment la quantitat pot estar renyida amb la qualitat. També hi ha personatges emprenedors—editors, col·lectors— que consideren del tot

necessari establir uns ponts comunicatius amb els possibles lectors, que creuen mancats d'eines informatives. Però totes les revistes desapareixen perquè no troben el ressò necessari entre els receptors a qui es destinava la publicació. Les causes poden ser diverses, però molt probablement totes giren al voltant de la qüestió econòmica. Caldria potser formular les preguntes següents: Manca de capital per mantenir la revista fins a aconseguir un públic fidel? Cansament per part dels promotors que es dediquen preferentment a altres feines més adients a la seva professió? Poca acceptació per part dels lectors a qui anava destinada la publicació? Esdeveniments polítics que trasbalsen la societat, que no té la tranquil·litat necessària per comprar i llegir revistes? Segurament les respostes a tots aquests interrogants són presents, en major o menor grau, en les causes de desaparició de les publicacions. Però és evident que, malgrat tots els fracassos, les frustrades revistes demostren l'existència de joves al voltant dels vint anys que creuen en la necessitat de promoure la llengua catalana més enllà del seu cercle cultural i que s'embarquen en l'aventura de publicar una revista com el mitjà més útil per acostumar els lectors a llegir en una llengua que parlaven habitualment, però que no tenien l'hàbit de llegir.

Per això, les diverses publicacions també permeten descobrir personalitats emprenedores que actuen i continuaran actuant d'agitadors culturals en camps no exclusivament periodístics. Per exemple, Francesc Pelagi Briz, Antoni Feliu i Codina, Pere Aldavert, Francesc Matheu, Josep Franquesa i Gomis o Jacint Laporta són personatges que dedicaran els seus esforços a eixamplar el moviment catalanista des d'altres iniciatives. Un altre benefici que s'ha de reconèixer a les fallides publicacions és l'aparició de nous escriptors, que veuran les seves primeres obres publicades en paper. Àngel Guimerà, Joan Sardà, Antoni Aulèstia i Pijoan, Francesc Manel Pau, són alguns exemples, entre molts d'altres, d'autors que debuten en el camp literari per mitjà de les revistes.

I encara que totes les publicacions destaquen com a motiu principal de la seva creació la voluntat d'eixamplar el camp de seguidors del català escrit, les diverses revistes demostren que, a l'interior del moviment renaixentista, conviuen des dels primers moments diferents tendències ideològiques.

Per tot el que s'ha exposat, malgrat que amb mirada objectiva es podria considerar que gairebé totes les iniciatives van desembocar en fracassos sonats, les revistes són la llavor que de mica en mica va permetre engrandir el camp de l'expressió escrita en català i va possibilitar l'aparició d'autors i lectors en un moviment de retroalimentació que va acabar donant fruits importants.